

Vasy Géza
(1942, Budapest)
irodalomtörténész,
József Attila-díjas

Vasy Géza

Kovács István: Shakespeare a Corvin közben

„A történelmiség költője”

Éppen fél évszázada jelent meg a Kilencek költőcsoportjának első antológiája, s abban volt olvasható a közülük legfiatalabb költő, Kovács István pályakezdő, bemutatkozó versválogatása. Ma már kevésbé köztudott, hogy ez az irodalomtörténeti eseménnyé nemesedett gyűjtemény radikálisan új, akkor elképzelhetetlennek tartott megoldást kísérelt s valósított meg. Abban az időben teljesen szabálytalannak találta minden hatóság – beleértve a könyvkiadók szerkesztősegeit is –, hogy néhány fiatal öntevékenyen, saját elgondolása szerint, testvéri vitákban és végül egyetértésben állítson össze egy antológiát. Tervüket hosszas ellenkezés, elutasítás után sikerült megvalósítaniuk, de még sokáig kivételnek számítottak.

Kovács Istvánnak szerencséje volt, költői sorsa kiteljesedett azzal, hogy rátalált a pesti bölcsészkar hamarosan véglegessé váló költőtársaságára. Azóta öt verseskötete jelent meg, s a 2007-es válogatott verseskötetében – *Az idő torkában* – az első antológiabeli versek közül 11 olvasható. Ott is rátalálhatunk a következő négy sorosra: „A szomjas fémlap ismét magasan villan. / Rajtam a sor – hát indulok. / Ellenem fordult eszmében élek. / Három szaváért meghalok” (*Robespierre*).

A vers címét szándékosan – az áthallás hangsúlyozása végett – a szöveg végére illesztettem, pedig azzal illetet volna kezdenem. Robespierre neve, s még inkább az, hogy kivégzése előtt áll, egyértelmű utalás a vers születéséhez közeli múltra. Az eszmék az önmagát pusztító, nagy francia forradalmat jelenthetik, s a három szó:

a szabadság, egyenlőség, testvériség hármas igazsága lehet. Az eszmék szembe fordulása – ha a francia forradalom utáni időszakokra gondolunk – minden ideológiai, politikai éles fordulatra is vonatkozhat. Robespierre kezdetben a demokratikus balszárnyat képviselte, s elutasította a kivégzést is. Valójában először ő szakított eszméivel, vele pedig a francia nép. Kovács István verseinek keletkezésekor a terror kétféle fogalma szembesül egymással, s egyiknek sem lehet igaza, hiszen embert ölni bűn. Különösen elítélendő, ha indokolatlanul végeznek ki bárkit. Emlékezzünk itt 1956 forradalmára, Nagy Imréék kivégzésére, a nemes eszméket képviselő forradalmárok bebörtönzésére.

Apró gyerekkorától fogva Kovács István számtalanszor szembesülhetett azzal, hogy a történelem igazságai ritkán válhatnak egyértelművé. Így van ez a forradalmakkal, de a háborúkkal, a hódításokkal, a győztesekkel és a vesztesekkel is. Van nemzedék, amelyik évtizedről évtizedre vesztes, s van, amelyik győztesre képes válni. A magyarság Mátyás király utáni félezer éves történelme köztudottan példázhatja ezt, de akár csak a huszadik századi emlékezet is, amelyből többet-kevesebbet átélhetett Kovács István is. A régmúlt és a közelmúlt értelmezését a történész és a költő is felvállalta, magyarságtudatát a két szakma összekulcsolta, sőt egyesítette. Az olvasó olykor azon medítál, hogy most a történész repít át egy ténybeli történéssort a költészetbe, vagy éppen fordítva, egy vers inspirálja arra, hogy a fontos felismerést költőivé varázsolja.

A lírai és a tárgyias költészet fakadhat egyetlen forrásból is. A huszadik századba átlépve már se a költő, se az olvasó ne lepődjön meg az irodalom lehetőségeinek határtalanságán! Azon se, hogy a költő különös címet ad annak a versének (és kötetének), amelynek – talán nem egészen véletlenül – éppen a kötet közepén van a helye: *Shakespeare a Corvin közben*. Sokan tudják, hogy a Corvin köz 1956-ban a fegyveres harcok legnevezetesebb helyszíne volt. Az angol drámaíró pedig Hamlet híres monológjának felidézése kapcsolja össze a benzinpalackokkal a tankok ellen harcoló kamaszokkal. Érzékeltetve azt is, hogy ebben a drámában „Már lángol a halál vastapsa” – vagyis a vereség.

A címadó ciklus a Rákosi-kor légkörét idézi fel, s egészen a jelenkorig vezet el a *Decemberi hangulat 2009*. Jelképesen évtizedeket ível át a vallomás, a majd csak később tudatosuló felismerésekkel: „A tanmese: génkezelt história”. A közelmúlt kiábrándító: látvánnyá válnak a kivilágított temetők, „országos bambaságra kábító világ”. A történelmi keresztmetszetet a személyes 1956-os emlék hitelesíti: „– hajdani merész álmaiért – / újra és újra megvesszőzött város. / Egykor volt városunk: / a játszótéren elhantolt hősöké...”

A családi legendából lép elő Cziffra György egyszerű, barátságos személyisége, hogy a versben később történelemformálónak magasztosodjon alakja. Ő Rákosi börtönében is raboskodott, a Zeneakadémián adott hangversenye a forradalom nyitányát is jelentette (*Cziffra György*). A versfűzér következő darabja – *Ezerkilenszázötvenhat* – már decemberi, önéletrajzi vonatkozású eseményt idéz, s az Arany János-i mottó még a vers olvasása előtt kiemeli a történet jelentőségét: „...nékem álmaimban / gyakorta megjelenesz”. Tankok és statáriummal fenyegető plakátok között megy a gyerek a nagymamához szaloncukorért, a karácsonyi szerény készülődésben a félelmet keltő városon át. „Bevallhatatlan titkom / az, hogy felnőtt

lettem. Tizenegy éves felnőtt... / Gyermekként ennyit élt” – summázza a sorsdöntő úthatását a költő.

Kovács István verseiben gyakran összekapcsolódnak olyan emlékek, történetmorzsák, amelyeknek első pillantásra mintha sok közük nem is lenne egymáshoz. A művekben azonban következetesen és tökéletesen működik a tudatáram-technika. A *Felhőfejes a múlt időből* nemcsak Kocsis Sándor alakját, hajdani gyerektársát legendásítja, a családi ismeretség – édesanyja udvarlójának apja – révén lepleződik le a világ hazugsága: a finn–szovjet háború valódi története és a szovjetek afganisztáni kalandja. A tanulásban kapcsolódnak össze a valóságstílusok: „A kudarcot szenvedett hódítókat is elfelejtik egyszer... Az Angliát meghódító magyar focistákat soha. Aki akkor élt, holtában is emlékezik...”. „Aki akkor élt, tudja, a hálóba vágódó labda világbirodalmakat sodorhat el egy-egy pillanatra.” Azonban nem az erkölcsi győzelem optimizmusa zárja a történetet, hanem a keserűség. A költő rátalál a játszótéren megölt s ott eltemetett pajtásának, a „gyermek vértanúnak” temetőbeli sírjára kilenc évvel a halála után. Húsz év múlva már nyomát sem leli, mert felszámolták a sírt: „lejárt a huszonöt év. Holtában sem élhette meg a krisztusi kort.”

Gyászvers a *Bánatidő*. A fiatalabb nemzedékek számára mementó, amely elsiratja az ezer éven át földet művelő, nemzetmegőrző népet. Ugyanakkor vádirat is. Ironikus, a futuristák indulóira emlékeztető stílusú korképet ad az ország szocialista átszervezéséről. A szatíra mindent átfogó: a rendszernek sikerült felszámolnia a munkásosztályt és a parasztságot is, azt a két osztályt, amelyre hivatkozva építette a diktatúrát. A vers tudatja a történelmi tabló készítésének időpontját is: 1959. Állandóan évfordulókat ünnepelnek, és futószalagon gyártják a bűnösöket, „száguddó szalagon” a saját hőseiket. „Felelni kell belőlük. / A nagy francia forradalom / – magasztalt terrorjával együtt – /

érettségi tétel, / akár a még nagyobb... / a novemberben is októberi... és szocialista.” A versben világosan megfogalmazódik, hogy megváltozott Kovács István történelemszemlélete a pályát indító *Robespierre* című vershez képest. Most már nem tudomásul veszi, hanem el is utasítja ezt a hős-felfogást.

Az időpontok pontos rögzítése a költő számára is fontos. A *fény százada* ajánlása: „Oláh Jánosnak, 2006 októberében”. Mi is történt ekkor? Félévszázados évfordulója volt 1956 forradalmának. Az ünnepi megemlékezés-sorozatot demokratikus tüntetések és ünnepélyes felvonulások egyaránt övezték. A baloldali kormány azonban meggyalázta az ünnepet. Radikális rendőri erőszakkal menekülésre kényszerítette a fővárosi tömeget, ők azonban mozdulni is alig tudtak, többen szenvedtek el maradandó testi sérüléseket. Ilyen történelmi háttér alapján már sejthető, hogy ironikus a verscím. A *fény százada* elsődleges jelentéskörének éppen ellenkezőjét fejezi ki. Hisz már a felvilágosodás évszázada sem teremtett „szép új világot”. A haladást bár nevezik „törzs-, / faj-, / gazdasági, / társadalmi, / tudományos, / kulturális, / civilizációs, / hadművészeti / és lélek nélkül / lelki...” fejlődésnek, nem változtatta meg az emberi történelmet. A keserű következtetéssel összegzett történelmi áttekintés végeredménye: „zavartalanul működő halálgyár”. Nem a tudományos eredmények válnak kérdéssé, hanem a személyiség lényegi magva, ismertetőjele: „Lehet-e az ember magábanvalón / ember, / és lehet-e / maga ellen lázadó?”

A vers lázadó embere börtöncellában létezik akkor is, ha erről nincs tudomása. „Magyarország börtön! – / mondaná Hamlet”. A „világmegváltások századában” is megközelíthetetlenek az igazi célok: a „tartozás – a családhoz, baráti körhöz, hazához, hithez”.

A ciklus utolsó darabjának, az *Element egy hajléktalan* című versnek épp a közösséghez való tartozás megvallása miatt katartikus a

befejezése: „Egyszer a Liget kocsmában / megkérdeztem: / mi a kedvenc nótája? / Kérte, játszom el neki a Himnuszt.” (A vers alcíme: *SMS fiamtól.*)

A kitaszítottak, elesettek, szenvedők iránti együttérzés határozza meg a kötet első ciklusának alaphangját is. A kék virágú sudársálya ezüstös leveleinek víziójából bomlik ki az első világháború fronthalálra ítélt katonáinak és a széthullott hazának emléke (*Érces fényözön*). A történelmet faggató hallhatja a romvárosok „csönd-elégiájá”-t, és megfogalmazódik a keserűség is: „A tüskés spanyolbak mint rozsdahalom / a »ne ölj!« tilalom parancsolatát / foszforreszkálja az égi torlaszon, / a nagy háború után / száz évvel is...”

Kovács István első versei kifejezik a szépséghez való vonzódását. Nemcsak esztétikai és etikai értelemben, hanem a köznapok szépségét úgy emelte költészetté, hogy az olvasó ebben megláthassa az elvont szépség felvillanásait. Évekről évtizedekre jutva kifejezetten korlátozta műveinek poétikus vonásait. Nem vált szikárabbá, hanem sokkal inkább tárgyiasan tárgyilagossá. A 2004-ben megjelent *Kézmozdulat a szürkületben* című kötetben ez már magától értetődő, s ez folytatódik a 2018-as kötetben is. Ebben a tárgyiasságban is található egy hangsúlyosabban lírai vonulat. A *Shakespeare a Corvin közben* kötetben a költő gyermek-, majd diákkori emlékképei a tárgyiasság és a líraiság sajátos ötvözeteként jelennek meg (gondoljunk a *Hangok és nevek* ciklusra). Egy bekeretezett fénykép tárgyszerű rajza indítja a nagymamára emlékező verset. De kitágul a tér és az idő: együtt virrasztva a nagymamával, felsejlenek benne felmenői: „egyszerre én vagyok / mind, aki régen / a jövőnek elsiratott / [...] megannyi ős-unokája volt. / Fejkendő-felhőt csomóz az égen / az Idő-anyóka: / a csillagtobozokat / fölszedni fáradt” (*Nagymama*). Két idősíkot kapcsol össze a *Gyermekhang az éjszakában*: a felnőtt és a gyermeki létet idéző időt.

A gyermekkor fájdalmas, de tárgyilagosan előadott emléke konkrét vonásait elveszítve, de annál mélyebben tovább él a felnőttben. Ez a gyermekkori történet a második világháború családi tragédiájához nyúl vissza. A kisgyermek nem ismerhette háborúban elvesztett apját; s ha éjjel apja után felsírt, az édesanyja mindig felöltöztette, hogy nekivágjanak az éjszakának. A kisiskolás gyűlölt ellenőrző könyve is világháborús asszociációkkal zaklatta (*Ellenőrző könyvecske*). Háborús képzeteket kelt a *Balaton vihar* is, de még inkább a korai Kádár-kor, amikor „a tihanyi Golgota lerombolása után / három évvel” tombolt a vihar.

Diákkori emléket idéző verspróza *A IV. c bal-ladája*. A gimnazisták irodalomtanára következetes szigorral kérte számon a memoritereket. Azzal érvelt, hogy érettségi után 10–12 vers marad csak meg bennük. A régi diák most már érthetően azt teszi hozzá, hogy igazán jól csupán az osztálynévsort jegyezték meg elfeledhetetlenül. Ez a megszorítás azonban nem kisebbiti Perényi tanár úr érdemeit, inkább csak a társak, a közös élmények elbeszéléséhez segít hozzá az ellentétezés. A költő legfontosabb emlékeiben több történelmi utalás is helyet kapott. Az egyik diák anyjától lengyel szavakat kezdett el tanulni. Egy másikuk őrnagy apját 1945-ben az osztrák határnál lőtték le. Egy harmadik diák, Tóth Kálmán *Előre* című versét szavalta az 1848-as diákhősökről. A tanár úr pedig a hősök említésekor mindig 1956-ra gondolt és az '56-os versekre.

Bohdan Zadura lengyel műfordító születésnapjának köszöntése nem hagyhatta említetlenül azt sem, hogy számos klasszikus és kortárs költő között Illyés Gyula barátságára is számíthatott, az *Egy mondat a zsarnokságról* az ő fordításában vált lengyellé.

Ebben a ciklusban kapott helyet két derűs emlékezés is: egyikben összefonódik a festő barát (Somogyi Győző) és az ő Panka unokájának története. A Rékát, a még ifjabb unokát megje-

lenítő pillanatfelvételen a nagypapa idillikus szemlélete érvényesül. De nem ez a ciklus befejezése. A nagyszülőktől való búcsúzás elhagyottá teszi a magukra maradt időseket, s ők sem tudják, hogy „Mit hoz a jövő?” A kerti szappanbuborék-fújás a szalmaszállal azonban „nem pusztán riasztó sorsjelkép, / hanem életünkben ólálkodó valóság” (*A búcsúzás kétségei*).

Kovács Istvánnak ifjú korától fogva eleméntárisnak mondható élmény- és motívumköre az Erdély-tapasztalat. A Kilencek költőcsoportjának több tagja egyetemista korától kezdve járta – ha módja nyílt rá – ezt az országrészt. Kovács István újabb versei visszaemlékező jellegűek, mintegy fél évszázaddal korábbi tapasztalatokat, élményeket idéznek fel. Keresték a találkozást pályakezdő erdélyi költőtársaikkal is. Oláh Jánossal a régi domboldalon üldögélve – 1967-ben – az lesz számukra a fő kérdés: „Hogyan lehetne élni úgy, / mint azon az egyszer / volt, hol nem volt őszön? / Önmagunkra dőbentem, szabadon... / [...] ahogy ma itt is / a futásfalvi hegyoldalon” (*Jánossal azon az őszön*).

S a kérdésre adott válasz: azóta sem változott meg lényegében az erdélyi sors.

Kovács István hitet tesz a cikluscímet adó versben is amellet, hogy az anyaországi és az erdélyi sors elválaszthatatlan. Összekapcsolja a nyelv és az emberi tartás. Egész életre szóló a költő és egy csákányozó helybéli véletlen találkozásának tanulsága: „A közösen ragozott létigében / azóta érzem / a lélek lüktető vízjeleit – / jelen időben és többes számban” (*A lélek vízjelei*).

Bánffyhunad és Válaszút között járva félúton, egy pusztuló falu látványa ihleti a Kallós Zoltánnak ajánlott verset: „A sírkert borította dombhát / tűpárnának oly messze látszik, / aranyló vesszőkkel a fűzfák / megstoppolják a szemhatárt is. // Egyetlen utca csak a felvég, / És mintha nem is lagná senki... / Hol nem lehet Isten a vendég, / a temetőbe kell fölmenni” (*Félúton*).

E vers balladás hangvétele utalhat Arany Jánosra is, s a 2017-ben, Arany János évében keletkezett *Hóhegy* című verset a nagy költő előtti tisztelgés zárja. A burgenlandi hegyek hóval borított kőmorzsalékos oldalán „Ágnes asszony / szaggatott lelkéből / idáig sodort lep-lét” fedezi fel az arra látogató társaság, „amelyen itt-ott átüt / az ércektől duzzadó föld / megrozsdásodott vére.”

A *lélek vízjelei* ciklus ellentmondását, a szépség és az elszomorító valóság tapasztalat diszszonanciáját oldaná a következő ciklus címadó verse, a *Mesebeli kert a nyár derekán*. A békét sugárzó kert csak azért nem tudja a Paradicsom képzetét tartósan felidézni, mert „Hajnalra föl-túrva az ég is”. A kert más versekben is az elmúlást hívja elő, a búcsúvers különböző változataival rendre kifejezve a személyiség sorsát, amelyben el fog jönni a „nincs tovább!”

Egyértelműen életrészletek kapcsolódnak össze a legutolsó ciklusban, a *Virrasztás*-ban. Bennük a búcsúzás és a változatlan feladatvállalás nem vitatkozik, hanem erősíti a létezőt. Ezt tárja elénk a *Lehetőség*, amely talán a kötet legfontosabb összegző műve. Álom és ébrenlét határvidékén villózik a megszólaló költő, aki egy emberi test torzóját látja meg. A részletesebb leírás után válik egyértelművé, hogy ez egy Krisztus-korpusz, s a látomás tárgyi alapja egy 18. századi falusi templom kincse. A versszöveg már korábban is utalt biblikus jelekre, mint a hajnali kakaskukorékolás, a vércsöppök, a lándzsa hegye. De egyjelentésűvé akkor válik a leírás utalása, amikor ezt olvashatjuk: „Nem érek fel hozzá, / hogy megérinthessem.” A tényszerű közlés itt billen át a lét- és

küldetésfilozófia szintjére: „Ketten vagyunk / a kiállítótérre ledózerolt / Golgotán, / ahová jöttem / vagy tévedtem. / Ki tudja? // Szentől szemben Vele / még dönthetek küldetésemről. / Tőle kaptam a lehetőséget... / Tőle, / aki már döntött.”

A szöveg közlésmódja a tárgyiasság és a szimbolikusság sűrű egygyé fonódását sejteti, mintegy azt érzékeltetve, hogy a beszélőt ugyanúgy bizonytalanság gyötri, akárcsak Jézust a végső döntése előtt. A vers lírai hősnének közlése: „még dönthetek küldetésemről”, nemcsak rá vonatkozik, hanem arra a kétezer évvel ezelőtti régmúltra is, amelyben Jézus állt Pilátus előtt. Ekkor vált Jézus azonossá azzal, „aki már döntött”. A tömör szövegben talán megengedhető az a jelentésárnyalat is, hogy hasonlóképpen Isten is Jézus sorsáról.

A *Virrasztás* versei álom és ébrenlét, elmúlás és halhatatlanság határmezsgyéjén keresik a létezés értékeit; a félelmeket és a megnyugvást is kínáló válaszokat. Az esték, az éjszakák, az imák, a gregorián dallamok vezetnek el az egyetlen versből álló *Testamentum* ciklus záró pontjára, *A be nem telt idő* világtörténelmi látomásáig. A történelmi tragédiák után az elképzelt és vágyott jövő nevében szól a kérés: „száműzött álmaikat / folytassák jelen időben, / sziklának vetett háttal, / ...még itt a Földön, / ha már-már odaát is.”

A költő, aki számvetést készített a történelemről, személyes sorsáról, a kötet alkotásaival cáfolja a kötet előhangjában megfogalmazott, létformáját illető vádat: „Nem e világra való vagy – mondanák. / Pedig éppen most képzelem, / hogy az vagyok” (*Éppen most*).